

De gereformeerde kerk van Zwartemeer

Olav Reijers*

'Modo udum modo sudum' Deze naam gaf de eerste pastoor van Zwartemeer aan zijn boerderij. Het betekent zoveel als 'nu eens droog dan weer nat' en geeft precies de omstandigheden weer waarin de vroegste bewoners van dit veengebied verkeerden. Toch slaagden zij er in middenin het dorp een juweeltje van kerkelijke bouwkunst neer te zetten: de gereformeerde kerk van Zwartemeer.

Het dorp is halverwege de 19e eeuw ontstaan aan de oevers van een veenplas die het Zwarte Meer heette, ongetwijfeld een verwijzing naar de kleur van het water. De eerste bewoners waren boeren uit Duitsland die leefden van de boekweitteelt. Zij vormden een katholieke enclave die viel onder de parochie van Nieuw-Schoonebeek. Later bouwden ze een eigen kerk in Zwartemeer. Met de aanleg van de Verlengde Hoogeveensche Vaart kwam de systematische verving van dit gebied rond 1900 echt op gang. Niet alleen kon de turf over het kanaal vervoerd worden, maar het zorgde ook voor afvoer van overtollig water zodat het

meer langzaam werd drooggelegd.

Vanwege de turfwinning trokken vele veenarbeiders naar dit gebied waaronder een groep mensen uit de omgeving van Buinen. Zij behoorden tot de Gereformeerde Kerk en vielen in eerste instantie onder de kerk van Nieuw-Dordrecht. Toen deze gemeenschap zich hier definitief had gevestigd, ijverden zij net als de katholieken voor de oprichting van een eigen kerk. Daartoe werd een evangelisatievereniging opgericht die rond 1920 zoveel geld had ingezameld dat met de bouw van de kerk kon worden begonnen. Gedurende de Eerste Wereldoorlog was namelijk veel turf gegraven en dus geld verdiend. De architect was Kleinenberg te Musselkanaal terwijl als aannemer iemand uit de streek van herkomst werd aangetrokken, J. Staal uit Nieuw-Buinen. Net op tijd, want in deze periode stortte de vraag naar turf in en kwam het hele veengebied in een langdurige crisis met hoge werkloosheid terecht.

Traditionele stijl

De gereformeerde kerk staat op een markante plek aan het kanaal, op de plaats waar vroeger een brug heeft gelegen. Nu ligt er een dam die als een soort verkeersplein dienst doet en herinnert weinig nog aan de situatie rond de turfwinning van begin 20e eeuw.

Het gebouw is neergezet in een traditionele stijl die rechtstreeks afstamt van de middeleeuwse kerken in Drenthe. Het is een rechthoekig bakstenen gebouw, een zogenaamde zaalkerk omdat de kerk aan de binnenzijde uit één grote ruimte bestaat. Aan de voorzijde heeft de kerk een ingangsportaal waarboven een mooie bakstenen versiering is aangebracht.

Op het dak staat een torentje. De bouwers van pakweg de 14e-eeuwse kerk van Zweeloo hadden niet vreemd opgekeken van dit gebouwtje en het ongetwijfeld als een kerk herkend, al zouden zij zich hebben afgevraagd waar het koor was gebleven. Dit onderdeel paste niet meer bij de protestantse kerkenbouw.

De entree is bepaald huiselijk. Bij binnenkomst komt de bezoeker eerst in een kleine hal met links de deur naar de consistorie, waar de kerkenraad vergadert, en rechts een dienstruimte met keukentje. Het plafond is laag.

Des te groter is de verrassing als de bezoeker de echte kerkruimte binnengaat. De gereformeerde kerk van Zwartemeer blijkt een prachtige lichte, open ruimte te zijn die nog bijna helemaal authentiek is gebleven. Het houten gewelf overspant in een flauwe boog de gehele kerk wat een mooi ruimtelijk effect geeft. De muren zijn versierd met gekleurde bakstenen in sobere art-nouveaustijl, de hoge ramen hebben een bijpassend kleurenmotief in glas-in-lood. Alleen het ronde venster in de achtermuur van de kerk, boven de preekstoel, is verdwenen. In de Tweede Wereldoorlog zijn de bruggen over het kanaal tot tweemaal toe opgeblazen, zowel aan het begin als het eind van de oorlog. Door de explosies waren alle ramen van de kerk gesprongen. Het ronde venster is nadien dichtgemetseld, terwijl de andere ramen waarschijnlijk in dezelfde stijl zijn hersteld.

In beide zijmuren is een deur aangebracht. Door de linkerdeur ging de begrafenistoet na afloop van de dienst naar buiten de parkeerplaats op, de rechterdeur werd gebruikt door de dominee en voerde naar de naastgelegen pastorie.

Bedreiging

In de jaren vijftig is het oorspronkelijke bankenplan vervangen door de huidige banken. Het aantal gemeenteleden nam af en er was behoefte aan meer comfortabele zitplaatsen. De kerkenraadbanken aan weerszijden van de preekstoel op het podium zijn nog origineel en geven een beeld van de oorspronkelijke inrichting van de kerk.

Terugkijkend blijkt de ingangspartij met keuken en consistorie een soort van ingebouwd element te zijn waar het orgel bovenop is geplaatst. Van binnen lijkt het of deze opbouw later is aangebracht, maar de raamverdeling aan de buitenzijde laat zien dat dit van oorsprong de bedoeling is geweest. Alle ramen zijn hoog en lopen door van boven naar beneden, alleen ter hoogte van de ingang is een tweedeling aangebracht. Vanaf de bouw is derhalve al rekening gehouden met twee verdiepingen op deze plek in de kerk.

De gaaf bewaarde kerk wordt nu bedreigd in zijn bestaan. Binnen de Samen-op-wegbeweging hebben de gereformeerde en de hervormde gemeente van Zwartemeer besloten te fuseren en het kerkgebouw van de gereformeerde kerk te verkopen. De kerk verdient het echter om behouden te blijven als monument voor de veenarbeiders die ooit hun geluk beproefden in dit gebied. De Stichting Oude Drentse Kerken zou daar graag behulpzaam bij zijn.

* Drs. O. Reijers is directeur van het Drents Plateau.

Stichting Het Drentse Landschap behartigt ook de belangen van de Stichting Oude Drentse Kerken.